

УДК 930.1(477):058.244
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-108-110

Я. Л. Платмір

*аспірант кафедри історії України Черкаського
національного університету імені Богдана
Хмельницького*

«СЕЛЯНИ СТАЮТЬ УКРАЇНЦЯМИ»: ПРОЦЕСИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕНДРЮ ВІЛСОНА

У статті проаналізовано погляди сучасного британського дослідника Е. Вілсона на проблеми модерних (національних) перспектив українського селянства першої половини ХХ століття. Встановлено, що в умовах зіткнення кількох потужних чинників «творення історії» першість лишилася за політикою, що на десятиліття визначило радянську ідентифікацію селян.

Ключові слова: Е. Вілсон, історіографія, селяни, українці, культура, модернізм, нація.

Постановка проблеми. У першу чверть існування новітньої України як суверенної національної держави відносно незначна кількість представників західноєвропейської історіографії цікавилася її історією. Одним із таких дослідників став британець Ендрю Вілсон. Він народився 15 жовтня 1961 р. в графстві Камбрія, розташованому в північно-західній частині Англії. Сьогодні відомий як професор українських досліджень в Школі слов'янських та східноєвропейських студій Університетського коледжу Лондона, також як політолог. Завдячуючи своїм численним працям, визнаний інтелектуальною спільнотою далеко за межами своєї країни, обіймає посаду старшого наукового співробітника Європейської ради з міжнародних відносин. У свої 57 років Е. Вілсон – почесний член Королівського інституту міжнародних відносин. Окрім рідної йому англійської, володіє французькою, українською, російською та почасти білоруською мовами. Є експертом з політики країн «європейського сусідства», зокрема й України.

У науковому доробку Е. Вілсона українознавчі праці посідають особливе місце. Для нас важливим є те, що вони носять системний характер. Знайомство з ними дає підстави скласти певне уявлення про те, як західноєвропейська наукова спільнота розширювала свої знання про Україну, котра так «несподівано» постала для неї на мапі Старого Світу після краху СРСР. Водночас, оскільки Вілсон є добре підготовленим істориком, важливо було б з'ясувати ті сторінки українського минулого, які пов'язані з епохою модерності й поки що не знайшли свого належного висвітлення в українській історіографії, натомість привернули увагу цього британського дослідника. Вважаємо, що пропонована розвідка має послужити кільком пізнавальним цілям, поряд із суто історіографічними ще й кращому розумінню того, як у першій половині ХХ ст. відбувалася модернізація українського села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена автором тема належить до так званих «ближніх плям» історіографії. Це зумовлено низкою обставин, передусім тим, що модернізація українського (традиційного) села тривалий час перебувала за

межами інтересів істориків-аграрників. Це не означає, що нею не цікавилися взагалі, у чому переконують праці українських істориків О. Добржанського, О. Михайлюка, Ю. Присяжнюка, С. Світленка та інших. Проте власне модернізаційний контекст перетворень з'явився лише нещодавно. З-поміж інших робіт виокремимо колективні монографії Федора та Галини Турченків [1], а також С. Калінкіної, С. Корновенка, С. Маркової, Н. Романець [2]. Проте і в них, там, де йдеться про формування на селі «нової людини», доробок Е. Вілсона не згадано, тоді як саме цей фахівець більше багатьох своїх колег-співвітчизників приділив уваги модерній історії українського села.

Автор статті ставить за мету дослідити інтерпретацію Е. Вілсоном модернізації українського села в першій третині ХХ ст., які британський дослідник назвав досить влучно – «селяни стають українцями», «селяни стають радянськими».

Виклад основного матеріалу. Грунтовний аналіз наукового доробку Е. Вілсона засвідчує його добре знання історії України. Попри те, що значна частина історичних та політологічних досліджень присвячена різним аспектам життя новітньої (після 1991) України (політиці, економіці, релігійному життю, культурі, мистецтву тощо), власне українська історія є тим фундаментом, на якому автор розвиває свої міркування. У структурі його історичних студій, переважна частина розмислів приурочена аналізу формування української національної спільноти модерної доби. Власне праця, яка привернула нашу увагу, має символічну назву «The Ukrainians Unexpected Nation» («Українці: несподівана нація») [3].

Коротко про решту праць Е. Вілсона, які склали своєрідну джерельну базу цієї статті. 1994 р. побачила світ книжка «Україна: перебудова до незалежності» [4]. Її співавтором був відомий британський та канадський політолог українського походження, спеціаліст із історії та політики сучасної України Тарас Кузьо. Власне в співпраці цих дослідників уперше було поставлено проблему, сформульовано завдання аналізу складного й достатньо оригінального процесу становлення української модерної нації, залучення до нього «багатомільйонного села» [4; 6].

Певним «кроком назад» стала наступна книжка Е. Вілсона «Український націоналізм у 1990-х: віра меншості», яка вийшла друком у 1996 р. [5]. Нею дослідник продемонстрував, що його насамперед турбує те політичне (вочевидь і громадське) замовлення, яке сформувалося в британському й загалом західному суспільстві. Справді поява на політичній мапі Європи найбільшої за територією нової держави не лише дивувала й потребувала аргументованих пояснень. Працюючи на це замовлення, Вілсон зосередився на поточних, певною мірою тривожних для західноєвропейського читача тенденціях. Не варто забувати, що поняття «націоналізм» викликало на Заході стурбованість, оскільки мало помітно інакше, більш «агресивне» звучання-значення, ніж в самій Україні. Однак і націоналізм без села «існувати не міг», що спонукало історика інтенсивніше шукати його джерела в минулому.

Такий пошук виявився загалом успішним. 2000 р. з'являється перший варіант книжки «The Ukrainians : Unexpected Nation» [6] (в українському перекладі вона

побачить світ через чотири роки). Спираючись на поширене в західній історіографії (ширше – гуманістичні) тлумачення модерних націоналістичних «українського модернізму». Вивчаючи його коротку історію (1920-і рр.), він відійшов від правила пов'язувати це явище лише зі світом інтелектуалів, творчих особистостей та політиків. Його увагу природно привернув селянський світ, який в українському варіанті виявився «тотально домінуючим», принаймні в царині етнічної культури. Унікаючи перепоп, зумовлених наданням пріоритетів урбанізованому середовищу, дослідник сміливо підійшов до розробки робочої гіпотези питання: у його міркуваннях селяни одного покоління «ставали українцями». Українізація справді тривала зовсім недовго, бо вже на початку 1930-х рр. «знову втрутилася політика» і вони вимушено модифікувалися в «радянських людей».

Серія книжок, яка вийшла друком протягом 2005–2014 рр., засвідчила прихильність Е. Вілсона шукати «правду життя» в державно-політичній сфері. Вони були присвячені подіям Помаранчевої революції [7], а також країнам пострадянського простору («підробленим демократіям») [8]. Не надто додасть «селянськості» його студіям, скажімо, звернення уваги на Білорусь («як останню європейську диктатуру») [9]. Хоча, зрозуміло, перспективи селянознавчих студій у такому разі могли б бути набагато більшими. Кризові явища, які охопили українське суспільство на зламі 2013–2014 рр., зовнішнє втручання в державні справи України ще більше «політизували» наукові інтереси британського дослідника [10]. І все ж його розмисли з заявленої теми викликають у нас підвищений інтерес.

На відміну від радянських і сучасних українських істориків, Е. Вілсон не проігнорував, а сміливо залучив селян – репрезентантів традиційного суспільства (словами історика, «патріархальної ідентичності»), у «творення» українського модернізму [3, 219]. Він визнав факт, що потенційно селяни «були українцями» [3, 220]. Чому він, цей потенціал, не був тривалий час реалізованим? На це питання Е. Вілсон відповів логічно: діяльність тогочасної української еліти (народників тощо) спроможна була лише «зберігати народну культуру, фіксувати існуюче становище», але аж ніяк його не модернізувати. Щоправда, на початку ХХ ст. «молоді українці» вже критикували «хлопоманію» та «хутірну філософію» старшого покоління, вважали його світогляд «вузьким» [3, 220]. Для більшості інтелектуалів модернізм давався досить складно (проти нового, креативно думаючого покоління інтелігенції виступали навіть такі визнані інтелектуали, як майбутній академік С. Єфремов, Ю. Меженко тощо). До того ж він ніби постійно наштотував на політичні перешкоди, оскільки за своєю сутністю мав бути національним (українським у модерному розуміння), тоді як «ревнива» Російська імперія чинила таким зусиллям відчайдушний спротив. Зі встановленням радянської влади ситуація пом'якшиться лише на якийсь десятиліття, а з кінця 1920-х рр. розпочнеться нова хвиля русифікації, із незанимаючими до 1917 р. репресіями. Й. Сталін і його оточення, захопивши і зміцнивши владу до небаченого раніше тоталітарного рівня, максимально можливо для себе використають переваги індустріального суспільства. У тому молохові соціальної інженерії

дістанеться й селянам, які не встигнуть відбутися українцями, змушені будуть ставати радянськими людьми (колгоспниками).

На наш погляд, Е. Вілсон досить реалістично визначив місце тогочасних селян у візії українських інтелектуалів-модерністів. Спираючись на праці літераторів і митців М. Коцюбинського, М. Семенка, О. Луцького, М. Куліша, Л. Курбаса, А. Петрицького, він визнав що в нових умовах «сільський спосіб життя» перетворився на «глухий кут» [3, 224]. Вихід із нього вбачався в соціальній революції, правда, чим вона може скінчитися на практиці, чіткого розуміння не було. Романтичні мрії та сподівання на краще тут явно суперечили новітнім на той час тенденціям формування тоталітарних режимів. На нашу думку, модернізм підштовхував ці процеси.

Селянству більшовиками відводилася достатньо пасивна роль у суспільних перетвореннях. Вважалося, що в будівництві якісно нового суспільства (соціалістичного, тобто соціально справедливого) українські діячі мали більше розраховувати на «прогресивний» пролетаріат, бо звична зосередженість на селянстві помітно маргіналізувала такі перспективи [3, 224]. Проте й тут було непросто, адже й надалі міста залишалися російськими, польськими, єврейськими, вірменськими та іншими «неукраїнськими» соціокультурними середовищами.

Варто погодитися з загальним контекстом інтерпретації Е. Вілсоном процесів модернізації українського села, в якому домінують побіжні політичні впливи, ще й тому, що «поділ між народництвом і модернізмом був значною мірою штучним, оскільки основний проект народництва – творення ідеалізованої селянської нації, – виявився далеко не завершеним. Тому модерністи (треба думати, насамперед представники української інтелігенції. – Я. П.) багато в чому так і не зуміли цілком покінчити зі своїми попередниками-народниками» [3, 225]. Це помітно звузило поле еволюційних можливостей, посилюючи революційний (політичний) чинник поставлених на порядок денний історією змін.

Висновки. Особливістю інтерпретації британським істориком Ендрю Вілсоном процесів модернізації українського села першої половини ХХ ст. з наданням пріоритету подіям 1920-х – 1930-х рр. є зміщення акцентів на політичний чинник. Мотиви цього вбачаємо, по-перше, у справді вирішальній ролі, яку відігравав «перелом згори» в модернізаційних трансформаціях українського села того періоду; по-друге, у професійній визначеності дослідника, якого зацікавили передусім не історичні, а політичні (політологічні) проблеми. Е. Вілсону не вдалося створити «повноцінної» монографії, тобто історіографічного продукту, присвяченого українській минувшині, проте запропоновані ним положення та узагальнення містять чимало оригінальних і епістемологічно корисних міркувань. На наш погляд, науковою новизною тлумачення проблеми є оцінка внеску Е. Вілсона в трактування історії українського села, а на цій основі – встановлення факту набагато складнішого за характером процесу його модернізації, аніж це вважалося раніше. Політичний чинник лишився визначальним, однак він набув помітно інакшого значення, аніж у радянських істориків: окрім видимого

зміщення акцентів на культурно-антропологічний аспект, вирізняється тим, що «віддає належне» реально існуючим у першій третині ХХ ст. перспективам творення українізованого суспільства (нації).

Список використаної літератури та джерел

1. Турченко Ф. Г. Південна Україна : модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.) : Історичні нариси / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 302 с.
2. Калінкіна С. А. «Великий перелом» на селі. Фінал селянської революції (1929–1933 рр.): монографія / С. А. Калінкіна, С. В. Корновенко, С. В. Маркова, Н. Р. Романець. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – 300 с.
3. Вілсон Е. Українці : несподівана нація / Е. Вілсон ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2004. – 552 с.
4. Wilson A. Ukraine : Perestroika to Independence (with Taras Kuzio) / A. Wilson. – New York, St. Martin's Press, 1994. – 260 p.
5. Wilson A. Ukrainian Nationalism in the 1990s : A Minority Faith / A. Wilson. – Cambridge University Press, 1996. – 300 p.
6. Wilson A. The Ukrainians : Unexpected Nation / A. Wilson. – Yale University Press, 2000. – 366 p.
7. Wilson A. Ukraine's Orange Revolution / A. Wilson. – Yale University Press, 2005. – 248 p.
8. Wilson A. Virtual Politics : Faking Democracy in the Post-Soviet World / A. Wilson. – Yale University Press, 2005. – 212 p.
9. Wilson A. Belarus : The Last European Dictatorship / A. Wilson. – Yale University Press, 2012. – 182 p.
10. Wilson A. Ukraine Crisis : What it Means for the West / A. Wilson. – Yale University Press, 2014. – 116 p.

References:

1. Turchenko F. G. (2003). Southern Ukraine : modernization, World war, revolution (the end of the 19th century – 1921) : historical essays. K. : Geneza. 302 p. (In Ukr.)
2. Kalinkina S. A. (2017). «Great break» in the village. The final of the Peasant revolution 1929–1933 : monograph. Cherkassy : ChNU im. B. Khmelnytskogo. 300 p. (In Ukr.)
3. Wilson A. (2004). The Ukrainians : Unexpected Nation. Translation from English. K. : K. I. S. 552 p. (In Ukr.)
4. Wilson A. (1994). Ukraine : Perestroika to Independence (with Taras Kuzio). New York, St. Martin's Press. 260 p. (In Eng.)
5. Wilson A. (1996). Ukrainian Nationalism in the 1990s : A Minority Faith. Cambridge University Press. 300 p. (In Eng.)
6. Wilson A. (2000). The Ukrainians: Unexpected Nation. Yale University Press. 366 p. (In Eng.)
7. Wilson A. (2005). Virtual Politics : Faking Democracy in the Post-Soviet World. Yale University Press. 212 p. (In Eng.)
8. Wilson A. (2005). Ukraine's Orange Revolution. Yale University Press. 248 p. (In Eng.)

9. Wilson A. (2012). Belarus : The Last European Dictatorship. Yale University Press. 182 p. (In Eng.)

10. Wilson A. (2014). Ukraine Crisis: What it Means for the West. Yale University Press. 116 p.

Y. Platmir

**«PEASANTS ARE BECOMING UKRAINIANS»:
PROCESSES OF MODERNIZATION OF THE
UKRAINIAN VILLAGE IN THE
INTERPRETATION OF ANDREW WILSON**

The article deals with the problem of the historical transformation of the Ukrainian village of the first third of the twentieth century. She has long been in the scientific interests of professional Ukrainian historians, but a number of limitations of a methodological nature, due to their weak ties with Western researchers, often lack of direct contacts, mostly due to the language barrier, until recently prevented complex study of the extremely complex process of modernization Ukrainian village during the 19th and 20th centuries. As a result, this problem remains virtually unclear in the context of a whole series of productive methodological approaches of the second half of the 20th and the beginning of the 21st century.

The purpose of the intelligence is to trace the analysis of the processes of modernization of the Ukrainian village of the first third of the twentieth century in the studios of the famous British researcher Andrew Wilson, thereby expanding the cognitive boundaries of the stated problem.

A thorough analysis of the scientific work of A. Wilson testified to his good knowledge of the history of Ukraine. Despite the historian's efforts to make a competent presentation and to trace the whole historical process of development of Rus (Ukraine), he nevertheless managed to substantially analyze the formation of the Ukrainian national community of the modern age. Actually, the main work that attracted our attention is the symbolic name «The Ukrainians: Unexpected Nation».

Studying the history of Ukrainian modernism, A. Wilson stepped aside from the rule of linking this phenomenon exclusively with the world of intellectuals, creative personalities and politicians. His attention was attracted by the peasant world, which in the Ukrainian version turned out to be «totally dominant», at least in ethnic culture. Avoiding the obstacle caused by giving priority to the urban environment, the researcher boldly approached the development of the working hypothesis issue - in his arguments, the peasants in the short period of one generation «become Ukrainians». However, Ukrainianization did not last long, since in the early 1930's they were «modified» in «Soviet people».

The novelty of the interpretation of the problem is the positive assessment of the contribution of A. Wilson to the study of problems in the Ukrainian village, and on this basis – the fact of a much more complicated process of its modernization than previously thought.

Keywords: A. Wilson, historiography, peasants, Ukrainians, culture, modernism, nation.

